

PARTICULARITĂȚI DIALECTALE DIN GRAIURILE CODRENEȘTI

Drd. Andreea-Larissa IRIMEȘ (DOMUȚA)
Universitatea Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca

***Abstract:** The article we propose represents a continuance of the study of the dialects from the Codru Area. In previous publications, we presented information about the delimitation of this area, the dialectal survey, the system of diminutives, general linguistic peculiarities and we analyzed the terminology of the popular port from this ethnographic area, referring, especially, to the clothing elements. In this article, we intend to expose some of the dialectal peculiarities of the Codrenian dialects that we find both in the phonetically transcription of the texts and in other audio recordings during the field investigation. As we have already specified, the age categories of the informants are: 20-30 years, 40-50 years and over 70 years. We did not randomly choose the study of the dialects on these three age levels, but to follow the evolution of the Codrenian dialects and the influences that occurred in the language along with the social, economic and political changes in the modern era. In this sense, we will highlight the common aspects of the dialects spoken in this area, but also those characteristic of each age category. On the other hand, we intend to follow and exemplify the peculiarities of these idioms according to the geographical settlement and the proximity to other ethnographic areas. Thus, we will expose morpho-syntactic and lexical aspects, the order of the words in sentence, ways of forming words, expressions and locutions used. We will also attach a model of phonetic transcription for illustrating dialectal peculiarities of the Codrenian dialects. From a morpho-syntactic point of view, we will focus on the plural forms of words, used articles, common adverbs, popular verb forms, morphological and syntactic archaisms. The lexicon will be exemplified both unitarily, through words characteristic of this area, and dispersed, through lexical variants. Besides these, we propose to present situations in which the reversed topic and some expressions or locutions also represent peculiarities of the language in the studied area. We hope that this article will represent a continuity of our previous studies and a contribution to Romanian linguistics and dialectology.*

***Keywords:** codrenian dialects, morpho-syntactic and lexical aspects, expressions used.*

0. Preliminarii

Trăsăturile etnolingvistice ale zonei Codru, ce s-au consolidat diacronic și sincron, reprezintă, alături de folclor, elemente ce conturează acest areal cultural românesc. Făcând parte din subdialectul crișean¹, graiurile codrenești au ca principale caracteristici fenomene și fapte de limbă incluse în acesta, însă altele pot fi regăsite și printre trăsăturile subdialectului maramureșean sau în graiurile din Transilvania.

În prezenta lucrare, atenția noastră se îndreaptă spre particularitățile din această arie dialectală, pe care le-am identificat în textele transcrise fonetic, în

¹ Valeriu Rusu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984, p. 284.

înregistrările audio din timpul anchetei pe teren și în alte texte culese din literatura folclorică a zonei.

Valeriu Rusu identifica în *Tratatul de dialectologie* patru graiuri distincte² (al moșilor, bihorean, someșean, oșean) incluse în subdialectul crișean. Însă, prin prisma trăsăturilor etnolingvistice conturate și pe care le vom detalia în lucrarea de față și în altele viitoare, considerăm că suntem îndreptățiți să afirmăm că și această zonă folclorică poate fi privită ca un tot unitar, cu grai individualizat, asemenea celorlalte patru menționate anterior. Ne fiind studiată în ansamblul său de către etnolingviști, a fost mereu considerată doar parte din graiul someșan.

1. Aspecte morfosintactice³

- Conjunctivul format cu morfemul „și”: *și o scôtă* (A. M., Asuaju de Jos, comuna Asuaju de Sus); *și nu mérem cu animále/ trébe și-ț úmpli grópa* (O. G., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.); *nu mă pot dúce și mă-nd"i* (D. V., Homorodu de Sus, comuna Homoroade); *trébuie și him/ o vrut ca și hé făcă católici/ și vă spun drept?/ când făcé ómu bańi, urmáre și ie un iúgár d"e pámánt* (B. N., Babța, comuna Bogdand); *și vie* (G. M., Băița de sub Codru, comuna B.d.s.C.); *îi lăsÆm și dórmă /mére și-și fáie loc acólo că nu cumvá și să ocúpe lócurile/ ce și făcem* (D.F.M., Babța, comuna Bogdand) etc.
- Formarea condiționalului perfect cu auxiliarul *a vrea*: *io am vu vre* (C.M., Poiana Codrului, comuna Crucișor); *am vu vre* (B.I.V., Poiana Codrului, comuna Crucișor), *d"e aț vu tălní, o vu hi* (Z.V., Bicaz, comuna Bicaz), *nu ai vu întórs un cuvánt la un pǎrint"e* (A.F., Babța) etc.
- Formarea timpului mai mult ca perfectul prin formă perifrastică: *le-o fost murítă bǎrbátii pǎ front/ i-am fost făcútă io* (D. V., Homorodu de Sus, comuna Homoroade); *am fo mársă* (G. M., Băița de sub Codru, comuna B.d.s.C.) etc.
- Prezența verbelor cu formă iotacizată: *poci, viu, și vie, viínd, să-ți spui, țái, să-ți cei* etc.
- Neutralizarea opoziției singular-plural la unele substantive și adjective al căror radical conține, în special, *z, s* sau *ț*: *frúnză, frumósă, colț, pomńiță, búzá, ráță, cărnát, bǎnúț, căsă⁴, rot"iță, rástăúță, opt"incúță, clásă, mașinúță, cărúță* etc.
- Alte forme de plural atipice: *mánuri* ‘mâini’, *jucǎréi* ‘jucării’, *Crăciúni⁵, méitere* ‘metri’, *cód"e* ‘cozi’, *căciúle* ‘căciuli’, *buzunÆri* ‘buzunare’, *blúzuri* ‘bluze’, *ai* ‘ani’, *corínz* ‘colinde’, *mnirói* ‘miri’ etc.
- Dativul precedat de prepoziția *la*: *și la féte le zic* (F.L., Soconzel, comuna Socond); *noi le asigurÆm la copíi noștri* (D.F.M., Babța, comuna Bogdand).
- Utilizarea articolului genitival *a* cu formă invariabilă: *a nóstre eráu* (A. M., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.); *cu a lui Temián* (n. r. băiatul) / *a méneu când viné rándu/ ș-ápi o márs Æșt"ia a lui Șimónca* (B.N., Babța, comuna Bogdand) etc.

² Valeriu Rusu, *Ibidem*, p. 287.

³ Câteva dintre aceste caracteristici le-am prezentat, succinct, în articolul *Ancheta dialectală preliminară a zonei Codru*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, 21, tom 1, 2020, p. 279.

⁴ Pe lângă acest plural, s-au mai înregistrat și formele *căși* sau *căs*, ambele în Asuaju de Jos.

⁵ Apare într-o poezie, spusă la Crăciun, în Băița de sub Codru.

- Preluarea rolului articolului de vocala de legătură *u*⁶: *în ánu, cu fíru, copt"ílu, táta lui táicǎ-míneu, bunícu* etc.
- Utilizarea pronumelui demonstrativ cu forme precum: *aísta, ásta, aiésta, aíšt"e, aiásta, aiéste, áste, céla, céie, céle, cíie, iásta, ísta* etc.
- Pronume și adjective pronominale nehotărâte: *uaricíne, uaricé, uarecáre, uářișicáre* etc.
- Numerale utilizate cu următoarele forme: *tri, șásă, șépt"e, únșpe, dóișpe, páișpe, cíňșpe* etc.
- Adverbe precum: *d"eoláltă, loláltă, d"íd"ísúpt, mintenáš* ‘imediat’, *hăpt* ‘chiar’, *bugÆt* ‘destul’, *maínt"e* ‘mai înainte, mai devreme’, *dáră* ‘bineînțeleș’, *cole, amuní* ‘chiar acum’, *bátăr* ‘măcar’, *cát"ingán/cát"ingănáš* ‘încet/ încetișor’, *básama* ‘probabil’ etc. Pe lângă acestea, Adrian Chircu a mai identificat adverbele *altán* ‘direct, fără ocol’ și *acínă* ‘aici’ ca fiind caracteristice graiurilor din Crișana.⁷
- Utilizarea adverbului *apói* cu multiple variante: *ápi, ápâi, ápâi, ápu, ápă, ápo, ápuí, dá-poi, dá-pi, ápí, ș-ópo, ópu, ș-ápei, ș-ápa*.
- Formarea, într-un mod aparte, a superlativului absolut la adjective și adverbe: *fain d"e numa /erá greu d"e tÆtului* (B. N., Babța, comuna Bogdand).
- Utilizarea conjuncțiilor disjunctive *o* sau *uári* și a adversativului *da*: *cát"e-un pumn o doi* (R.V., Băița de sub Codru, comuna B.d.s.C.); *uári în pat avei sormojác* (B. N., Babța, comuna Bogdand); *cu núcă uári cu mére* (M.Ș., Soconzel, comuna Socond).

2. Particularități lexicale

Fiecare grai își are farmecul său prin trăsăturile ce îl caracterizează. Chiar dacă aspectele morfosintactice ale subdialectului crișean nu sunt foarte numeroase și conturează într-o măsură mai mică graiurile la care facem referire, lexicul de aici poate fi considerat un mare tezaur etnolingvistic românesc. Acest fapt se datorează multitudinii de arhaisme, dezvoltări semantice și serii sinonimice înscrise în atlasele lingvistice și utilizate, încă, de către vorbitorii din Crișana. Etimologia acestor cuvinte este diferită în funcție de contextele istorice sau alte circumstanțe. Altfel spus, s-au înregistrat o serie termeni latinești conservați doar în acest subdialect, însă cei mai mulți sunt de origine maghiară și germană, date fiind considerentele amintite ulterior.

Pe parcursul cercetării noastre, am identificat o serie de studii și repere monografice consacrate localităților din această arie dialectală, însă considerăm imperioasă realizarea unui glosar de termeni dialectali care să surprindă particularitățile lexicale ale graiurilor codrenești. În acest sens, redăm aici câteva dintre cele mai reprezentative cuvinte întâlnite în zona Codrului⁸.

⁶ Putem menționa aici chiar și numele unor localități din Codru: Asuaju de Sus, Asuaju de Jos, Bârsău de Sus, Bârsău de Jos.

⁷ Adrian Chircu, *Adverbul românesc în diatopie (dialectal dacoromân)*, în *Lucrările celui de-al XII-lea Simpozion Național de Dialectologie*, Cluj-Napoca, Editura Mega, 2006, p. 424.

⁸ Glosarul de față reprezintă o completare a celui atașat în articolul *Ancheta dialectală preliminară a zonei Codru*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, 21, tom 1, 2020, p. 283-284.

2. a. Glosar de cuvinte dialectale⁹

amuní, adv., ‘chiar acum’; *Ardihád*, s. propriu n., ‘Ardusat’; *bátár*, adv., ‘măcar’; *băcuiét*, s. n., ‘pânză rară în care se pune brânza la strecurat’; *băsáma*, adv., ‘probabil’; *bátár*, adv., ‘măcar’; *blóudár*, s. n., ‘cuptor încorporat în sobă’; *borşóucă*, s. f., ‘mâncare făcută din mazăre verde’; *bodi*, s.m., ‘cioară’; *bórtă*, s. f., ‘scorbură în tulpina unui copac’; *bugÆt*, adv., ‘destul’; *căptán*, s. n., ‘haină de iarnă confecționată din stofă’; *ceátără*, s. f., ‘vioară’; *chéfe*, s. f., ‘perie’; *chímimóc*¹⁰, s. n., ‘chimen’; *ciont*, s. n. ‘os’; *clísă*, s. f., ‘slănină’; *combinÆu*, s. n., ‘piesă vestimentară pentru femei, de la umeri până la genunchi, purtată pe sub rochie’; *cóscă*, s. f., ‘pătrat’; *cotá*, vb. I tranz., ‘1. a căuta; 2. a se privi în oglindă’; *crestúl*, adv., ‘de-a curmezișul’; *cucúrbătă*, s. f., ‘dovleac furajer’; *dără*, adv., ‘bineînțeles, fără îndoială’; *dimnicá*, vb. I tranz., ‘a înmuia pâinea în mâncare’; *durgáli*, vb. IV tranz., ‘rostogoli’; *făt* (și cu varianta *sfăt*), s. m., ‘paraclisier’; *golónd*, s. n., ‘șnur’; *goz*, s. n., ‘mizerie gunoi’; *grumáz*, s. m., ‘gât’; *hád*, adj., ‘urât’; *hăpt*, adv., ‘chiar’; *hoboróg*, s. n., ‘anexă gospodărească utilizată pentru depozitarea fânului’; *horí*, vb. IV tranz., ‘a cânta’; *încopcié*, vb. III tranz., ‘a încheia’; *îndié*, vb. III intranz., ‘1. a se autoinvita; 2. a învia’; *înstruát*, adj., ‘decorat’; *învăluí*, vb. IV tranz., ‘1. a acoperi; 2. a amesteca’; *jerúnț*, s. m., ‘genunchi’; *jolj*, s. n., ‘bucată de material utilizată, în special, ca batistă’; *jumătÆt*, s. f. pl., ‘sandale’; *leț*, s. n., ‘scândură subțire de lemn’; *lévișe/léveșe*, s. n., ‘supă’; *ludÆu*, s. m., ‘dovleac’; *măruntÆi*, s. n. pl., ‘organele interne la animal și om’; *măstihóai*, s. f., ‘mamă vitregă’; *mnérâie*, adj., ‘albastră’; *moșínă*, s. f., ‘1. chibrit; 2. mașină de tors/cusut etc’; *palțÆu*, s.n., ‘băț împodobit cu diferite ornamente colorate folosit de starose la nunți’; *pifteá*, s. f., ‘chiftea’; *pițigá*, vb. I tranz., ‘pișca’; *poc*, s. n., ‘pachet’; *pónturi*, s. n. pl., ‘mișcări ale dansului popular cu băți pe picior’; *puzlíc*, s. n., ‘vestă’; *răstăúță*, s. f., ‘fidea’; *rât*, s. n., ‘șes în preajma unei ape curgătoare’; *rondi*, s. n., ‘cârpă’; *róuzosin*, adj., ‘roz’; *scopít*, s. n., ‘scuiapat’; *scrijeá*, s. f., ‘felie’; *sormojác*, s. n., ‘saltea din paie’; *stároste* (și cu varianta *tároste*), s. m., ‘organizator al nunții, având și atribuția de a cere, de obicei, prin versuri, fata de la parinții acesteia’; *stăláj*, s. n., ‘etajeră’; *struț*, s. n., ‘fundă sau alt obiect decorativ’; *șir(e)atÆu*, s. n., ‘petrecere în ajunul cununiei’; *șógor*, s. m., ‘cumnat’; *ștraf*, s. f., ‘căruță’; *șuríncă*, s. f., ‘bucată (de pământ)’; *tálpă*, s. f., ‘terasă’; *tální*, vb. IV tranz., ‘1. a se întâlni; 2. a nimeri’; *temetéu*, s. n., ‘cimitir’; *tileágă*, s. f., ‘partea unei căruțe formată din două roți, osie și, de obicei, scândură pentru șezut’; *tínă*, s. f., ‘noroii’; *tizéș*, s. m., ‘persoană desemnată pentru organizarea danțului la șură’; *toc*, s. n., ‘față de pernă/ plapumă’; *tocánă*, s. f., ‘mămăligă’; *tomní*, vb. IV tranz., ‘1. a repara; 2. a aranja’; *tóptilă*, s. f., ‘albia unui râu în care se topea cânepa’; *túpu*, s. m., ‘jocul de-a ascunselea’; *țurgalÆu*, s. m., ‘clopoțel’; *voșorlÆu*, s. n., ‘fier de călcat.

2. b. Pe lângă acești termeni, amintim și câteva **serii sinonimice** întâlnite:

- *aitúri* (Soconzel)– *cociúne* (Poiana Codrului) - ‘răcitur’;
- *colompíri* (Corund)– *compíri* (Soconzel)– *piciouci* (Poiana Codrului) - ‘cartofi’;
- *pălincie* (Babța, Băița de sub Codru, Poiana Codrului și Soconzel) - *horincie* (Nadiș);

⁹ Am inclus în acest glosar și termeni dați ca exemple în articolul de față, pentru care am considerat că ar fi necesare explicații semantice.

¹⁰ În lucrarea lui Ștefan Aurel Drăgan, *La voșcote pă uliță. Elemente lexicale din zona Codrului*, am întâlnit termenul *chimirmoc*, însă noi am notat aici varianta înregistrată în localitatea Babța, din timpul anchetei dialectale.

- *coșt"ei* (Asuaju de Jos) – *coș* (Homorodu de Sus, Soconzel)– *cotârcă* (Poiana Codrului) - ‘anexa gospodărească în care se depozitează porumbul’;
- *t"emători* (Asuaju de Jos) – *velfei* (Homorodu de Sus, Babța și Soconzel) - ‘chemători la nuntă’;
- *cotriță* (Homorodu de Sus) – *cotet* (Băița de sub Codru) - ‘anexă gospodărească în care se adăpostesc găinile sau porcii’;
- *gaci* (Asuaju de Jos) – *ciucuri* (Babța, Poiana Codrului) - ‘pantaloni bărbătești confecționați din pânză’;
- *poiătă* (Babța, Poiana Codrului) – *greajd* (Babța, Poiana Codrului) - ‘anexă gospodărească în care se adăpostesc vitele’;
- *pițele* (Asuaju de Jos) – *chiftéle* (Babța);
- *muiet"ic* (Babța, Soconzel) – *cardabos* (Asuaju de Jos, Babța, Soconzel, Poiana Codrului, Bicaz);
- *legvár* – *sívioiță* (ambele întâlnite în Babța);
- *iágă* (Soconzel) – *uăiágă* (Băița de sub Codru) - ‘sticlă’;
- *fâncuri* (Soconzel, Bicaz) – *pâncove* (Poiana Codrului, Bicaz) - ‘gogoși’;
- *credenț* – *cozléu* (ambele întâlnite în Babța) – ‘dulap de bucătărie’;
- *a melest*¹¹ (Poiana Codrului) - *a cipuzlí* (Corund, Poiana Codrului) – ‘a jumuli o pasăre de pene’;
- *bostán* (Poiana Codrului) – *cucúrbătă/cucúlbătă* (Băița de sub Codru, Corund).

3. Topica și alte modalități de exprimare

Elementele distinctive prin care se evidențiază topica acestor graiuri au legătură, în general, cu cele morfosintactice și lexicale.

La nivelul propoziției, s-au semnalat, rareori, attribute pronominale și adjectivale antepuse substantivelor pe care le determină: *iásta parte* (O. G., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *iásta mână* (D. V., Homorodu de Sus, comuna Homoroade), *dă fórt"e bun gust* (Ț. F., Soconzel, comuna Socond). Cu o frecvență remarcabilă, se utilizează perfectul compus al verbelor cu topica schimbată, participiul + auxiliarul *a avea*: *avút-am gúbă mândră* (G. M., Băița de sub Codru, comuna B.d.s.C.), *fóst-ai?* (Z. V., Bicaz, comuna Bicaz), *fóst-am în Méd"ișe* (D. I., Homorodu de Sus, comuna Homoroade) etc. Am întâlnit, de asemenea, aceeași situație cu auxiliarul postpus și în cazul altor forme verbale compuse: *páre-mi-să* (C. M., Poiana Codrului, comuna Crucișor), *póciu-vă spúne?* (Z. V., Bicaz, comuna Bicaz) etc.

În ceea ce privește subiectul unei propoziții, s-au întâlnit multe cazuri în care predicatul este antepus acestuia: *Déie Dumnezó bíne!/- ș-ápoi o zâs ómu ála/ dácc gâniț voi că să pót"e* (O. G., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *ací ni ierá sóba* (V. I. Ș., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.) etc.

Un alt fenomen des întâlnit este întrebuintarea arhaică în antepunere a formei clitice a pronumelui personal *o*, pe lângă un verb la perfect compus, singular, pers.

¹¹ Adrian Chircu, *Un element lexical regional în mediul virtual: a melesti*, în Dumitru Loșonți, Veronica Vlasin, Nicolae Mocanu (eds), *Lucrările celui de-al XVI-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut & Scriitor, 2016, p. 86-87.

a III-a, feminin, acuzativ: *u-am strâcât* (G. M., Băița de sub Codru, comuna B.d.s.C.), *nu u-am putút mâncá* (A. M., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *u-am sãmânát primãvara* (D. V., Homorodu de Sus, comuna Homoroade) etc.

La nivelul frazei, s-au remarcat, adesea, subordonate antepuse principalei sau intercalate: *de-a pt"icu ñe jucám mai mult* (A. M., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *noi, când erám mñici, am avut doi cai* (P.C., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.) etc. Din punct de vedere expresiv, s-au înregistrat, în repetate rânduri, construcții afective și incidente în interiorul frazei: *la beséricã ñe jucám mult, Dómñe, iórta-mã, în zúa d"e Pášt"i* (A. M., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *și cu soñte me, Dómñe, iárt-o, cã-i mórtã d"e cînșpe áñi* (O. G., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *tÆt"e eráu álbe, drága me, și tÆte sã hierbéu cu leșie* (M.I.M., Soconzel, comuna Socond) etc.

Din perspectiva oralității, mai menționăm și exemplificăm fenomenul sintactic al elipsei, definit de către Rozalia Colciar ca „omisiunea unuia sau a mai multor elemente recuperabile semantic”¹²: *ñe ñâném așe dóuã [fete] d"e mánã/ noi am rămás [orfani] ia-șe [mici]*¹³ *d"e tâtúca* (A. M., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.); *mñicúța ásta tât [mã întrebã]*: „când o fa bunică gogóșe?” (Z. V., Bicaz, comuna Bicaz).

4. Modalități de formare a cuvintelor

Schimbară categoria gramaticale afectează, în mod special, adverbele. Spre exemplu, termenul *deodátã* („în același timp”) a fost identificat, frecvent, cu valoare adjectivală, având sensul „de aceeași vârstă”. Adjectivul *mândru* este utilizat și cu valoare adverbială: *jucáu mândru, táre mândru cântáu* etc. În acest sens, ca o trăsătură generală a limbii române, Adrian Chircu enumeră mai multe astfel de adjective cu valoare adverbială, pe care le-am întâlnit și noi în graiurile codrenești: *greu, gros, larg, moale, subñire, iute, slobod*¹⁴ etc.

Termenul *gãzdã* a fost întâlnit, de mai multe ori, ca adjectiv, având sensul de „bogat”: *cãre erá mai gãzdã, erá șúra mai máre* (Z.V., Bicaz, comuna Bicaz). *Frumósã* este des folosit ca substantiv provenit din adjectiv: *iuñi și voi, frumósã!* (Z.V., Bicaz, comuna Bicaz) sau ca adverb: *coșárca [...]uã aranjeázã frumós cu d"e tÆt"e* (V. I. Ș., Asuaju de Jos, comuna A. d. S.), *d"e Paști erá frumós* (R.T., Soconzel, comuna Socond). De asemenea, cuvântul *drãgúțã* se utilizează, mai des, ca substantiv, cu sensul de „iubitã/partenerã”.

Conjuncția subordonatoare *dácã/dÆcã* preia sensul locuțiunii conjuncționale *dupã ce*, în contexte precum: *dÆcã uã țáséi, uã ducéi la pt"íuã* (G. M., Băița de sub Codru, comuna B.d.s.C.), *io cam cu margarínã fac [...], dÆcã îi topt"ítã bíñe, záhãru* (Z.V., Bicaz, comuna Bicaz) etc.

Compunerea se poate ilustra prin următoarele exemple întâlnite: *amuní, d"eoláltã, loláltã, d"íd"ísúpt, maínt"e, aláltãmãñi, d"emúlt, trizÆci, dóișpe, d"eáltouarã* etc.

¹² Rozalia Colciar, *Câteva precizări asupra fenomenului sintactic al elipsei în discursul oral*, în *Foneticã și dialectologie*, tom. XL, Institutul de Lingvisticã al Academiei Române, București, 2021, p. 27.

¹³ În acest caz, termenul este suplinit de un gest explicativ.

¹⁴ Adrian Chircu, *Adverbul în graiurile bistrițene*, în Rozalia Colciar, Adelina-Emilia Mihali (eds), *In Honorem Magistri Dumitru Loșonți*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cãrții de Știință, 2022, p. 152.

Derivarea cu sufixe și prefixe constituie un alt procedeu important ce contribuie la îmbogățirea lexicului din această zonă prin anumiți termeni particulari.

Dintre prefixele înregistrate, cel mai utilizat este prefixul *în*: *hé-am îndomnoșét, nu s-o-ncopciét, înștrúát, îl învůliém, a înștimbá* etc.

Așa cum am specificat într-un studiu anterior¹⁵, cele mai frecvente sufixe sunt cele diminutive. Aduăăm aici alte cuvinte, față de cele menționate anterior, formate cu astfel de sufixe și care conferă acestor graiuri o altă notă de afectivitate: *-uț/-uță/-uți/-uțe* (*bilúță* < bilă, *cafelúță* < cafea, *colibúță* < colibă, *coșercúță* < coșarcă, *drăgúță* < dragă, *joljúț* < jolj, *lemnúță* < lemne, *mașinúță* < mașină, *opt"incúță* < opincă, *perinúță* < pernă, *pocúț* < poc, *pt"etrúță* < piatră, *bănúț* < ban, *sticlúță* < sticlă, *șurúță* < șură, *leúț* < leu, *mñicúță* < mică, *pt"icúț* < pic, *tupútu* < tupu, *sărácúț* < sărac); *-uc/-ucă* (*ațúcă* < ață, *căsúcă* < casă, *lumñinică* < lumină, *mămúcă* < mamă, *măsúcă* < masă, *popúcă* < popă, *scrijelúcă* < scrijea, *smântánúcă* < smântână, *șurțúc* < șort, *tătúcă* < tată, *țăpánúc* < țeapăn, *uălúcă* < oală, *vilúcă* < vilă); *-aș/-așe* (*cond"eiaș* < condei, *dricăiáš* < dricar/dricai, *guleráš* < guler, *pind"ileuáš* < pindileu); *cât"ingănáš* < câtingan; *-iță* (*cărniță* < carne, *coroniță* < coroană, *feciorită* < fecioară, *rotiță* < roată, *tăbliță* < tablă); *-or/-icioră* (*cárnăciór* < cârnat, *pământiór* < pământ, *străicióră* < straiță, *ulcióră* < ulcea, *ulicióră* < uliță); *-icele pt"etricéle* < pietre); *-eț* (*coșulét* < coș); *-ică* (*mânurică* < mână, *spăt"ică* < spate); *-ele* (*grinzéle* < grinzi).

5. Expresii și locuțiuni utilizate

Expresivitatea graiurilor este dată, într-o mare măsură, și de îmbinările de cuvinte utilizate cu scopul de a releva diverse stări, sentimente, trăiri sau de a accentua însemnătatea sau gravitatea unei situații. În cele ce urmează, vom reda expresiile și locuțiunile pe care le-am considerat reprezentative pentru zona etnografică la care facem referire:

- *A mére pă d"igănie* ‘a merge în vizită, în sate vecine, cu diverse ocazii sau la sărbători’;
- *A umblá în bándă* (de Crăciun) ‘a merge cu colinda în grup’;
- *Cum îi zása* ‘cum se zice’;
- *A (se) abát"e loláltă* ‘1. a se căsători; 2. a amesteca; 3. a se întâlni’;
- *CÆtă ce* ‘mai ales că’;
- *D"e tÆt"e aduiătúriile* ‘tot felul de oameni’;
- *Úna, dóuă* ‘repede’;
- *Nu-i bai* ‘nu e nicio problemă’;
- *În cínste* ‘gratuit’;
- *Până-n zuă* ‘de dimineață’;
- *A mére a cucuță* ‘a merge, a doua zi de Crăciun, pe la casele oamenilor după colac, fără a se mai colinda’;
- *A sta înd"ețát* ‘a fi surprins’;
- *A se dúce pe ápa sámbet"i* ‘a dispărea’;

¹⁵ Andreea-Larissa Irimeș Domuța, *Op. cit.*, pag. 281.

- *C'etă când îi g'ata' către final'.*

De menționat este și faptul că sunt utilizate multe expresii în care este invocat Dumnezeu: *Doamne, feri!*; *Doamne, ferește!*; *Doamne, ajută!*; *Doamne, iartă-mă!*; *Doamne S'finte!*; *O, Doamne, Doamne!*; *Doamne, ai milă!*; *Doamne, păzește!*; *Doamne, apără!* etc.

6. Concluzii

Graiurile codrenești prezintă, în special, trăsături dialectale specifice Crișanei, însă, din cauza vecinătății cu celelalte zone etnografice, s-au produs anumite interferențe care au influențat particularitățile fonetice, morfosintactice, lexicale, topica propoziției și a frazei sau exprimarea. Dintre toate, lexicul este cel care conferă acestor graiuri o notă de originalitate prin varietatea termenilor, modalitățile de formare a cuvintelor și păstrarea numeroaselor arhaisme și regionalisme. Ca dovadă, am întocmit o listă de cuvinte dialectale, un inventar de serii sinonimice și alți termeni obținuți prin mijloace interne de îmbogățire a vocabularului. Dintre toate aceste modalitățile de formare a cuvintelor, cea mai frecventă este derivarea cu sufixe diminutive.

La nivelul topicii, am observat că aceasta este una subiectivă, întâlnită, mai ales, la persoanele din a treia categorie de vârstă, adică cele peste 70 de ani. Tinerii utilizează, și ei, particularitățile dialectale prezentate, dar mai rar, și alături de alte împrumuturi, în special anglicisme.

Coloritul graiurilor codrenești este dat atât de expresiile și locuțiunile pe care locuitorii acestui ținut le folosesc, cât și de umorul, sensibilitatea și măiestria cu care relatează întâmplările sau subiectele abordate.

Astfel, considerăm și noi, de asemenea, că „relevarea unor aspecte de ordin dialectal trebuie să rămână prioritară în cercetarea lingvistică de astăzi, întrucât ne ajută deseori să înțelegem în ce măsură anumite fapte de limbă au evoluat sau nu în timp ori s-au pierdut din varii motive.”¹⁶

Bibliografie

a) *Studii și articole:*

CARAGIU MARIOȚEANU, Matilda, *Compendiu de dialectologie română*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1975.

CHIRCU, Adrian, *Un element lexical regional în mediul virtual: a melesti*, în Dumitru Loșonți, Veronica Vlasin, Nicolae Mocanu (eds), *Lucrările celui de-al XVI-lea Simpozion Internațional de Dialectologie*, Cluj-Napoca, Editurile Argonaut & Scriptor, 2016.

CHIRCU, Adrian, *Adverbul în graiurile bistrițene*, în Rozalia Colciar, Adelina-Emilia Mihali (eds), *In Honorem Magistri Dumitru Loșonți*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2022.

COLCIAR, Rozalia, *Câteva precizări asupra fenomenului sintactic al elipsei în discursul oral*, în *Fonetica și dialectologie*, vol. XL, 2021.

¹⁶ Adrian Chircu, *Adverbul în graiurile bistrițene*, în Rozalia Colciar, Adelina-Emilia Mihali (eds), *In Honorem Magistri Dumitru Loșonți*, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărții de Știință, 2022, p. 140.

- COTEANU, Ion, *Elemente de dialectologie a limbii române*, București, Editura Științifică, 1961.
- DRĂGAN, Ștefan Aurel, *La voșcote pă uliță*, Cluj-Napoca, Editura Grinta, 2017.
- IRIMEȘ DOMUȚA, Andreea-Larissa, *Ancheta dialectală preliminară a zonei Codru*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, 21, tom 1, 2020.
- IRIMEȘ DOMUȚA, Andreea-Larissa, *Terminologia portului popular din zona Codrului*, în *Annales Universitatis Apulensis, Series Philologica*, 24, tom 2, 2023.
- MARIN, Maria et alii, *Graiurile din Sălaj*, București, Editura Academiei Române, 2017.
- OROS, Traian, *Someș Uileac – vatră de legendă și istorie*, Zalău, Editura Sylvania, 2013.
- POP, Silviu, *Băița de sub Codru – județul Maramureș. Repere monografice. 135 de ani de la zidirea bisericii (1886 - 2021)*, Cluj-Napoca, Editura Renașterea, 2021.
- RUS, Traian, BATIN, Ștefan, *O vatră românească de istorie la poalele Codrului*, Alba Iulia, Editura Reîntregirea, 2001.
- RUSU, Valeriu (coord.), *Tratat de dialectologie românească*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1984.
- b) *Atlase și dicționare:*
- ALR I,II – Atlasul lingvistic român*, publicat de Muzeul Limbii Române din Cluj, sub conducerea lui Sextil Pușcariu: ALR I. Volumele I-II, de Sever Pop; ALR II. Volumul I și Supliment de Emil Petrovici, Cluj, 1938 (ALR I, Volumul I), Sibiu-Leipzig, 1942 (ALR I, Volumul II), Sibiu-Leipzig, 1940 (ALR II, Volumul I), Sibiu-Leipzig, 1942 (ALR II, Supliment).
- ALRR- Maramureș – Atlasul lingvistic român pe regiuni. Maramureș*. Volumele I-IV, de Petru Neiescu, Grigore Rusu și Ionel Stan, București, Editura Academiei Române, 1969-1977.
- Chestionarul Atlasului lingvistic român I*, elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Sever Pop și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1989.
- Chestionarul Atlasului lingvistic român II*, elaborat, în cadrul Muzeului Limbii Române, sub conducerea lui Sextil Pușcariu, de Emil Petrovici și editat, în cadrul Institutului de Lingvistică și Istorie Literară, de Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, S. Vlad. Coordonator: I. Mării, Cluj-Napoca, Universitatea din Cluj-Napoca, Institutul de Lingvistică și Istorie Literară, 1988.
- DEX – Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Editura Academiei Române, 1975.
- DRAM – Dorin Ștef, Dicționarul de regionalisme și arhaisme din Maramureș*, Baia Mare, Editura Ethnologica, 2011.